

не тільки суб'єктами господарювання, які її уклали, а й органами державного нагляду та контролю, суб'єктами владних повноважень та іншими суб'єктами у сфері господарських відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський кодекс України. *Відомості Верховної Ради України. № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
2. Конституція України. *Відомості Верховної ради (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.* [URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Про затвердження Порядку ведення єдиного державного реєстру судових рішень: Вища рада правосуддя. Рішення від 19.04.2018 №1200/15-18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1200910-18#Text>
4. Про медіацію: закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.
5. Уханенко С. Особливості стадії оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта, який здійснює адміністративні процедури у сфері соціального захисту населення в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2018. Том 1, с. 77 – 82. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/1/18.pdf>

Руслана ЧП

кандидат психологічних наук, доцент, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна

Роксолана ГАТАНЮК

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна

ОСОБЛИВОСТІ МЕДІАЦІЇ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

В умовах глобалізаційних процесів та трансформацій сучасного

суспільства ускладнюються соціальні відносини, що провокує виникнення конфліктів, для вирішення та врегулювання яких необхідні відповідні підходи та способи. Генезис кримінального права – постійний процес, наступний за зміною суспільних відносин, які регулюються кримінальним законодавством. Відсутність такого розвитку породжує розрив між суспільними відносинами і їх правовим регулюванням.

У сучасному світі, особливо в Європі концепції захисту прав людини спрямовані на відмову від виключно каральної реакції на злочин, яка не може належним чином забезпечити як права осіб, які його вчинили, так і потерпілих. Тому світова спільнота давно почала запроваджувати нові підходи до кримінального процесу, які реалізуються через концепцію відновного правосуддя [1]. Головною метою вирішення кримінального конфлікту у відновному правосудді є не покарання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, а усунення спричинених суспільно небезпечних наслідків шляхом досягнення порозуміння між його сторонами та збереження спокою в суспільстві [2, с. 12].

Найпоширенішою формою відновного правосуддя у кримінальному провадженні є медіація. Зокрема Рамкове рішення Ради Європейського Союзу «Про положення жертв у кримінальному судочинстві», прийняте у 2001 році, зобов'язує усі держави ЄС поширювати медіацію в кримінальних справах та забезпечувати прийняття до розгляду будь-які угоди між жертвою та правопорушником, досягнуті в процесі медіації. Резолюція Ради з соціальних та економічних питань ООН, прийнята у 2002 році, рекомендує усім державам розробляти та впроваджувати програми відновного правосуддя у національне кримінальне судочинство [1].

Закріплення процедури медіації, орієнтованої насамперед на потреби, права та інтереси сторін, в кримінальному процесі є напрямом впровадження моделі відновного правосуддя, яке, по суті, доповнює офіційну форму правосуддя, залучаючи самі сторони кримінального конфлікту до подолання суспільно небезпечних наслідків вчиненого правопорушення [2, с. 12].

Законом «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року (далі – Закон) в Україні на законодавчому рівні врегульовано основні засади позасудового вирішення спорів шляхом проведення процедури медіації. Згідно п. 4 ст. 1 Закону медіацією визнається позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [3].

Дія цього Закону поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі й у кримінальних провадженнях, з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим).

В Законі також відзначені основні принципи проведення медіації, а саме: взаємна згода сторін з урахуванням добровільності, конфіденційність, нейтральність, незалежність та неупередженість медіатора, самовизначення та рівність прав сторін медіації [3].

Що стосується вітчизняної правової системи в сфері кримінального судочинства, то одним із важливих правових інститутів є примирення сторін, закріплене в ст. 46 Кримінального кодексу України (далі КК). Саме ця стаття є основою реалізації інституту медіації в кримінальному процесі, адже, відповідно до неї, особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, якщо примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду [5]. Важливо, що для звільнення від кримінальної відповідальності потрібна не лише позитивна пост кримінальна поведінка винного, а й добровільне волевиявлення потерпілого, без якого неможливе звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності за цією статтею. Примирення у випадку приватного обвинувачення – це добровільна відмова потерпілого від поданої ним заяви про притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин (у

тому випадку, коли справу ще не порушено), або прохання закрити вже порушене щодо винного кримінальне провадження [8, с. 81].

До переліку справ, які порушуються не інакше, як за скаргою потерпілого входять загалом 63 статті Кримінально процесуального кодексу України (далі КПК), з них: злочини, скоєні будь-якою особою; вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого і третю групу складають злочини, вчинені іншими близькими родичами сім'ї потерпілого, або якщо вони вчинені особою, яка щодо потерпілого була найманим працівником і завдала шкоду виключно власності потерпілого [6].

Також, Глава 35 КПК передбачає два види угод у кримінальному провадженні: угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, та угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

Важливим є той факт, що законодавець чітко встановлює перелік кримінально-караних діянь, у провадженні щодо яких може бути укладена угода про примирення. Так, угоду про примирення може бути укладено щодо: кримінальних проступків; злочинів невеликої і середньої тяжкості; у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення [6].

Наслідком укладення та затвердження угоди про примирення є: для обох сторін – обмеження права оскарження вироку, а крім того потерпілий втрачає право вимагати в подальшому притягнення особи до кримінальної відповідальності за відповідне кримінальне правопорушення і змінювати розмір вимог про відшкодування шкоди.

Не можемо оминати увагою передбачену КПК угоду про визнання винуватості. Її може бути укладено у провадженні щодо: кримінальних проступків; злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів за умови, що цими кримінальними правопорушеннями завдано шкоду лише державним чи суспільним інтересам, тобто без потерпілої сторони [6].

На нашу думку, угода про визнання винуватості є різновидом примирення у кримінальному процесі, оскільки надає можливість підозрюваному

відшкодувати завдані державним, суспільним інтересам збитки та взамін погодити з прокурором міру покарання за своє протиправне діяння.

Спробуємо частково проаналізувати окремі соціально-психологічні та практичні особливості проведення медіації на стадії досудового розслідування. Зокрема відмітимо, що мотиви, якими керується потерпілий, погоджуючись на примирення (жалість, релігійні переконання, сподівання на дружбу, бажання поліпшити своє майнове становище тощо) для застосування аналізованих нами вище правових норм, значення не мають [7, с. 923].

Мотивами підозрюваного щодо застосування медіації на стадії досудового розслідування може бути щире прагнення отримати можливість виправлення помилок, шляхом відшкодування збитків або компенсації потерпілим. Також може мати місце прагнення до зменшення міри покарання або його уникнення.

Медіація в кримінальному процесі може бути складною та пов'язаною з ризиками, а також мати як позитивні, так і негативні психологічні аспекти. Ось деякі з них: стрес і тривога. Учасники конфлікту, зокрема жертви та підозрювані, можуть відчувати значний рівень стресу і тривоги під час медіації. Спогади про злочини, необхідність взаємодії з іншою стороною кримінального конфлікту можуть викликати страх, тривогу та емоційні реакції, які можуть бути навіть більш інтенсивними, ніж у судовому процесі. Зокрема, тривога може виражатися в напруженості та невпевненості і впливати на здатність сторін ефективно комунікувати й обговорювати власну позицію.

Критики ідеї запровадження медіації зазначають, що за своєю суттю медіація суперечить принципу невідворотності покарання за вчинений злочин, принципу вини, принципу захисту прав та інтересів постраждалої сторони. Також відзначають, що медіація може негативно вплинути на криміногенну ситуацію [4, с. 128].

Однак, на противагу вказаним недолікам, лише процедура медіації, на відміну від звичайних суто юридичних процесуальних дій в кримінальних конфліктах, дає можливість зняття соціальної напруги між обвинуваченим та потерпілим; підвищити рівень довіри до судових органів, дає можливість

зменшити навантаження на суд; сприяє забезпеченню прав та законних інтересів потерпілого та правопорушника, адже потерпілий матиме можливість отримати реальну компенсацію завданої шкоди; реалізовує принцип економії процесуальних засобів при вирішенні кримінально-правових конфліктів [4, с. 128].

На наш погляд, врахування результатів медіації при призначенні покарання має бути одним із проявів принципу гуманності. Гуманність покарання полягає в тому, що при його призначенні широко враховуються позитивні якості особи підсудного, що може привести до пом'якшення призначеного йому покарання. З принципом гуманності нерозривно пов'язаний принцип справедливості призначення покарання, який також може бути реалізований через медіацію або інші форми відновного правосуддя.

Таким чином, Україна, запровадивши угоди в кримінальному процесі, вдосконалила законодавство відповідно до світових стандартів, які вже давно передбачають інститут медіації. Поширення посередництва у кримінальних провадженнях та забезпечення реалізації угод між потерпілим і правопорушником може суттєво прискорити здійснення правосуддя завдяки спрощенню процедури, а це на фоні великої кількості правопорушень у державі може суттєво розвантажити правоохоронні органи для провадження щодо більш тяжких кримінальних правопорушень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відновне правосуддя – новий підхід реагування на злочин, вчинений неповнолітніми URL: <https://minjust.gov.ua/m/vidnovne-pravosuddya-noviyu-pidhid-reaguvannya-na-zlochyn-vchineniy-nepovnolitnimi> (дата звернення: 10.09.2023).

2. Дьомін Ю.М. Інститут угод у кримінальному провадженні: важливі аспекти правозастосування. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2013. № 4. С. 11–19.

3. Закон України про медіацію (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2022, № 7, ст. 51) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20>.(дата звернення: 15.07.2023).

4. Іщенко О.М. Медіація в кримінальному процесі: зарубіжний досвід та перспективи України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2016. Випуск 39. Том 2. С. 126–124.

5. Кримінальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст.131) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> Text (дата звернення:17.08.2023).

6. Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст.88) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> Text/ (дата звернення:17.05.2023).

7. Мандриченко Ж.В. Деякі аспекти нормативного удосконалення звільнення від кримінальної відповідальності за примиренням з потерпілим / Ж. В. Мандриченко. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. №22. С. 921–925. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2004_22_174 (дата звернення: 30.08.2023).

8. Собко Г.М. Медіація як спосіб урегулювання конфлікту при вчиненні кримінального правопорушення. *Поліцейська медіація як інструмент захисту прав та інтересів громадян: матеріали Міжнар. наук.конф., м. Одеса, 4 червня 2021 р. Одеса: ОДУВС, 2021.104 с.*

Іванна АНДРІЙЧУК

кандидат психологічних наук, доцент, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна

Вікторія СИМЧАК

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна